

ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ

Колісник Л.О.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному світі спостерігається культ раціонального ставлення до життя. Проте, саме через емоційне сприйняття, через почуття людина здатна усвідомити смисл того, що пізнає. Питання емоційної компетентності піднімаються у теоріях емоційного інтелекту. Ця тема набуває все більшої популярності у сучасних публікаціях. Проте, часто спостерігається досить спрощене описання нового феномену, що обмежується аналізом лише загальних відомостей або ж результатів дослідження в рамках окремої вузької проблематики. Глибокого ж розуміння суті поняття можливо досягнути шляхом його осмислення з урахуванням аналізу розвитку наукової думки у зазначеному напрямку.

Метою статті є вивчення історичних передумов виникнення поняття емоційного інтелекту, адже думка про значущість емоцій у контексті їх взаємозв'язку з когнітивною сферою особистості з'явилась задовго до виходу публікацій, безпосередньо присвячених феномену емоційного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Появі поняття «емоційний інтелект» у психологічній науці передували численні роботи, присвячені вивченню власне емоцій, їх походження, функціонального значення у поведінці людини, зв'язку емоцій і мислення людини; а також тенденція до розширення поняття інтелекту та визначення різних його видів.

Факт існування та роль емоційних процесів у житті людини, зокрема у пізнанні, були відмічені ще старогрецькими філософами. На філософському етапі розвитку психологічного знання зроблені спроби встановити взаємозв'язок між емоціями та мисленням, емоціями та інтелектом. В античний період вперше відбувається виділення емоцій в особливу сферу психічного життя, і водночас, теоретично досліджується роль емоційної сфери у регуляції поведінки. Вперше декілька видів емоцій за ступенем їх

впливу на поведінку виділив Аристотель, розділивши їх на почуття та афекти [4].

Для філософів Нового часу (раціоналісти – Р.Декарт, Б.Спіноза, емпіристи Дж.Локк, Ф.Бекон, Т.Гоббс) було характерне протиставлення емоцій та розуму [9]. Взаємозв'язок емоцій та інтелекту виражався у домінуванні пізнавальної сфери над афективною.

Два основних погляди на взаємозв'язок емоцій та інтелекту у філософії (раціоналізм, що віддає перевагу інтелекту та ірраціоналізм, що схиляється до домінування емоційної сфери) відображають велику кількість припущень, висловлених за минуле тисячоліття про співвідношення між інтелектом та афектом. Загальною ідеєю філософської думки того часу є визнання наявності складних, опосередкованих зв'язків між емоціями та інтелектом.

У XIX-XX століттях на перший план виступають ірраціоналістичні, екзистенційні та неопозитивістські концепції (Д.Марсель, К.Ясперс, Е.Леруа, В.Дільтей та Г.Зіммель, А. Шопенгауер) [18]. В ірраціоналізмі виділяють чуттєве емоційне життя людей і розглядають його як противагу розумному життю. Висувається заперечення здатності понятійного мислення адекватно відобразити дійсність. Неопозитивізм також визнає необхідність дослідження емоційної сфери у процесі пізнання. Увага екзистенціалістів акцентована на бутті суб'єкта, його глибинних емоційних переживаннях.

У 1908 році німецький філософ та психолог Г.Майер у своїй роботі «Психологія емоційного мислення» вперше запропонував детальну психологічну класифікацію основних видів мислення, систематизував їх суттєві характеристики [18]. Автор виділяє поряд із «судячим» (власне логічним) мисленням, такі види інтелектуальної діяльності людини, які тісно пов'язані з її емоційною та мотиваційною сферами («емоційне» мислення, «афективне» та ін.).

Отже, вже на філософському етапі розвитку психології вперше були виділені і розмежовані когнітивна та емоційна сфери людини, теоретично розглядалась та обговорювалась їх роль у пізнанні та регуляції поведінки.

Першою науковою працею у сфері досліджень емоцій вважається робота Ч. Дарвіна щодо важливості емоційного прояву для виживання та адаптації, датована 1872 роком [12]. Вчений приділяв велику увагу емоційним явищам, а саме їх зовнішньому прояву у поведінці. Так, за виразом обличчя людини, особливостями її рухів та за напругою тіла можливо визначити, що вона переживає: страх, гнів, радість чи інші емоції.

У період розвитку психології як самостійної науки активно розроблялась проблема інтелектуальних емоцій та почуттів, що знайшла своє відображення у працях А. Біне, Е.Б. Тітченера, В. Джемса, Т. Рібо. Вони інтерпретували інтелектуальні емоції як «інтелектуальні сприйняття»; продукт сублімації інтелектуальних переживань; приємні, неприємні чи змішані стани, які супроводжують розумові процеси [19].

Е.Блейлер на прикладі шизофренії вивчав роль афективних процесів у психіці людини [5]. Він поділяв мислення на аутистичне та реалістичне. Саме аутистичні функції викликають уявлення, в яких присутній афект задоволення, що намагається витіснити уявлення, забарвлені протилежним афектом.

Роль емоцій у мисленнєвій діяльності розглядав як найбільш значущу Л.Секей. На думку вченого, місце емоції знаходиться між першим розумінням задачі та першим планом її вирішення. Про зв'язок емоцій та мислення людини йдеться у раціонально-емотивній терапії Е.Елліса [28]. Основою цього підходу є дослідження емоцій логічним шляхом, за допомогою роздумів.

У період з 1960 року у дослідженні емоцій та їх зв'язку з мисленням особистості спостерігаються два протилежні напрямки. В рамках першого з них дослідники акцентують увагу на когнітивній детермінованості емоційних процесів. Представники іншого – навпаки, детально вивчають внесок емоцій у пізнавальну діяльність.

Так, аспект когнітивної детермінації емоційних процесів простежується у працях М.Арнольда, Р.Лазаруса, П.Симонова, Х.Хекхаузена, С.Шехера.

Представник когнітивного підходу М.Арнольд розглядає емоцію в якості «функції розуму», як комплекс відповідей, що забезпечені когнітивними процесами [15]. На думку Р.Лазаруса, кожна емоція виступає комплексною відповіддю, яка складається з трьох різних підсистем: 1) сигнальні змінні чи стимульні властивості; 2) оцінююча підсистема, що визначається як функція процесів, які використовуються індивідом для оцінки стимульної ситуації; 3) відповідь, яка включає як мимічні прояви, так і когнітивні та інструментальні реакції [7].

Х.Хекхаузен відмічав, що «емоції не є простими «внутрішніми стимулами», що впливають на мотиваційні явища, скоріш вони є таким результатом переробки інформації, коли справу вирішує когнітивна інтерпретація ситуації» [23, с. 75]. С.Шехер сформулював теорію, згідно якої емоційний процес – це вегетативне збудження плюс відповідна інтерпретація суб'єктом цього збудження. Від емоції залежить те, якою буде ця інтерпретація [23].

Досліджував емоції у когнітивній традиції і російський вчений П.Симонов [25]. На його переконання, емоції є відображенням певної актуальної потреби та вірогідності її задоволення, яку суб'єкт оцінює на основі вродженого чи раніш набутого індивідуального досвіду.

Таким чином, логікою вище описаних досліджень виступає теоретичне вивчення та експериментальна перевірка когнітивної детермінованості емоцій. В якості когнітивних детермінант виступає оцінка та інтерпретація ситуації, свого стану, оцінка та співставлення необхідних та наявних засобів для досягнення мети. В результаті, емоції виступають результатом когнітивної переробки певної інформації.

Наприкінці ХХ-го століття з'явилися роботи західної дослідниці Е.Айзен, якій вдалося експериментально підтвердити емоційну детермінацію когнітивних процесів [36]. Отримані нею результати свідчать, що емоції людини позначаються на її когнітивних процесах, зокрема творчому мисленні.

У клінічній практиці досліджувалися труднощі вираження емоцій пацієнтами. В результаті у 1973 році П.Сіфнеос ввів термін алекситимія для позначення труднощів визначення внутрішніх переживань, визначення відмінностей між ними, труднощів в описанні як власних почуттів та емоцій, так і переживань інших людей [42]. Новий термін за своїм змістом наближається до суті поняття емоційного інтелекту.

На значущість емоцій у сфері міжособистісних оцінок та взаємної регуляції поведінки вказував у своїй роботі Р.Кліннерт [37]. Згідно поглядів вченого, людина використовує емоційну інформацію від значущих інших для осмислення поточних подій.

К.Ізард вказував на те, що «фундаментальний принцип поведінки людини полягає у тому, що емоції ... організують сприйняття, мислення та дії ... володіють адаптивними функціями, що розвиваються у ході еволюції» [14, с. 54]. В емоціях представлена ступінь відповідності поведінкових реакцій людини згідно її інтересів, потреб та цінностей.

Методологічні основи подолання традиційного розриву між пізнавальними та емоційними процесами були закладені радянськими вченими – Л.С. Виготським, С.Л.Рубінштейном, А.Н.Леонтьєвим.

Вказуючи на єдність інтелекту та афекту, Л.С.Виготський зазначав, що емоції людини залежать від того, яким чином осмислюється та усвідомлюється ситуація. Водночас мислення людини завжди мотивоване і детермінується певним афективним спонуканням. «Думка – це не остання інстанція. Сама думка зароджується не з іншої думки, а з мотивуючої сфери нашої свідомості, яка охоплює наші потяги та потреби, наші інтереси та спонуки, наші афекти та емоції. За думкою стоїть афективна і вольова тенденція. Лише вона може дати відповідь на останнє «чому» в аналізі мислення» [10, с. 67].

Розвиваючи ідеї Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейн відзначає, що мислення є єдністю емоційного та раціонального. Він зазначав, що «... мислення як реальний психічний процес вже саме є єдністю інтелектуального

та емоційного, а емоція – єдність емоційного та інтелектуального... Коли ми говоримо про емоційні, інтелектуальні та вольові процеси, мова йде, власне, про характеристику єдиних і водночас різноманітних психічних процесів згідно переважаючого в кожному такому процесі інтелектуального, емоційного чи вольового компонента» [24, с. 562].

У працях А.Н.Леонтьєва мислення розглядається як діяльність, що має «афективну регуляцію, яка безпосередньо виражає її пристрасність» [16, с. 38]. Б.В.Зейгарнік також притримувалась принципу взаємозв'язку афекту та інтелекту, підкреслюючи, що не існує мислення, відірваного від мотивів, прагнень, настановлень, почуттів людини, тобто від особистості в цілому [13].

Теоретичні положення про емоційну регуляцію мислення висвітлені й у роботах таких радянських вчених як Ф.В.Бассін, В.К.Вілюнас, Ю.Е.Виноградов, Б.І.Додонов, А.В.Запорожець, Я.А.Пономарьов, В.Л.Поплужний, Л.В. Путляєва, О.К.Тихомиров, П.М.Якобсон. Науковцями вважається, що емоції не лише впливають на мислення, а є його обов'язковим компонентом [27]. Однак щодо конкретної ролі емоцій в управлінні мисленням існує декілька точок зору.

На думку О.К.Тихомирова, емоції є каталізатором інтелектуального процесу, вони покращують або погіршують мисленнєву діяльність, пришвидшують чи сповільнюють її [26]. Також науковець висловлює ідею про те, що емоції є координатором мисленнєвої діяльності, забезпечують її гнучкість, корекцію, перебудову, відхід від стереотипів, зміну актуальних установок.

Проведеним експериментальним дослідженням емоційної активації у структурі мисленнєвої діяльності Ю.Е.Виноградовим встановлено, що для вирішення певного класу задач необхідна емоційна регуляція мисленнєвої діяльності [27].

Л.В. Путляєва виділяє три функції емоцій у мисленнєвому процесі: як складова частина пізнавальних потреб, що є джерелом мисленнєвої

діяльності; як регулятор самого пізнавального процесу на певних його етапах; як компонент оцінки досягнутого результату, тобто як зворотній зв'язок [21].

Я.А.Пономарьов, розглядаючи емоційні компоненти творчого мислення, виявляє п'ять етапів розвитку внутрішнього плану дій [20]. Експериментально автором було встановлено, що з рухом від першого до п'ятого етапу плану дії зростає роль суб'єктивного контролю та об'єктивної емоційної оцінки мисленнєвої діяльності особистості.

А.А.Бодальов з'ясував, що поєднання інтелектуальних, емоційних та когнітивних здібностей особистості є основою для здійснення успішної комунікації, а також визначають соціальну обдарованість людини [6].

В.В.Брушлінський у своїй концепції про рівневу систему регуляції емоцій відзначає, що емоції виконують функцію адаптації людини до середовища [8]. В.В.Лебединський в афективній сфері виділяє дві основні, взаємопов'язані, але окремі функції афективної сфери. Перша функція полягає в організації вирішення реальних життєвих задач «безпосереднього формування адаптивної поведінки» [29, с. 26]. Друга функція пов'язана з організацією саморегуляції, а саме «забезпеченням та підтриманням необхідного тону і стабілізації динаміки афективних процесів» [29, с. 26].

Таким чином, у радянській психології визнається факт існування закономірного зв'язку між мисленнєвими та емоційними процесами та створено передумови для подальшого дослідження проблеми емоційної регуляції мисленнєвої діяльності.

Паралельно у науці відбувається виокремлення інтелектуальних здібностей, пов'язаних з обробкою емоційної інформації. Цьому сприяло розширення поняття інтелекту, метою якого було розуміння його у зв'язку з повсякденним життям. Проблематику емоційного інтелекту опосередковано піднімають вчені, які займались питаннями, присвяченими структурі інтелекту. Відомими у цій області є роботи Г.Ю. Айзенка, Д. Векслера,

Г.Гарднера, Е.Долла, С. Епштейна, Р.В. Ліппера, Ч.Спірмена, Л.Терстоуна, Е. Торндайка, Ч.Ханта та ін. [32; 34; 35; 44-46].

Спочатку у дослідженнях інтелекту була відсутня його диференціація. Перша модель інтелекту Ч.Спірмена включала лише одну базову здібність – «G», яка відображала рівень ментальних здібностей індивіда [43]. Ч. Спірмен вважав, що інтелект не залежить від особистісних рис людини, і не містить у своїй структурі неінтелектуальних якостей. Проте, згодом вчений створив двох-факторну, а потім ієрархічну модель інтелекту.

Л.Терстоун вперше сформулював і обґрунтував положення про те, що інтелект виступає не лише механізмом переробки інформації, але й механізмом регуляції психічної та поведінкової активності [45]. Це забезпечується взаємодією великої кількості факторів – складових інтелекту.

З часом вченими піднімаються питання про виокремлення інтелектуальних здібностей, пов'язаних з обробкою емоційної інформації. Так, Г.Гарднер досліджував можливість «множинних інтелектів» та включав до них те, що він називав «інтрапсихічні здібності», що за своїм змістом тотожні здатності до самоспостереження або усвідомлення себе, та «особистісного інтелекту» [35]. Автором була створена концепція «Інтелекту успіху», яка демонструвала емоційну складову мисленнєвої діяльності людини, представлену внутрішньоособистісним та міжособистісним інтелектом. Перший – це здатність створювати точну модель самого себе, що відповідає дійсності, та користуватися цією моделлю, щоб успішно діяти по життю; «доступ до власних почуттів, а також здатність розрізняти їх та покладатися на них, щоб керувати поведінкою» [35, с. 239]. В основі міжособистісного інтелекту лежать «здатність вловити та відповідним чином відреагувати на настрій, темперамент, спонукання та дії інших людей» [35, с. 239].

С. Епштейн висунув теорію практичного інтелекту («емпіричного розуму»), яка сьогодні є одним із підходів до вивчення зв'язку емоцій та мислення [34]. Автор описує механізм впливу емоцій на мислення та

обґрунтовує необхідність регулювання емоційних станів як основи успішності функціонування інтелекту та особистості в цілому.

Багатофакторні моделі інтелекту були також описані Т. Келлі та Дж. Гілфордом. Ієрархічні моделі інтелекту представили Ф.Вернон та Д.Векслер. Вказуючи на «неінтелектуальне мислення», Д.Векслер був першим вченим, який відзначив, що існує діапазон видів інтелекту, що відрізняються від традиційного IQ, які є частинами загального інтелекту [46]. Він виокремлював «афективні» та «контактивні» здібності, суть яких власне відображає зміст емоційного та соціального інтелекту. Д.Векслер визначив інтелект як здатність індивіда до доцільної поведінки, раціонального мислення та афективної взаємодії з навколишнім світом. Науковець продемонстрував, що успішність рішення інтелектуальних тестів залежить як від інтелектуальних задач, так і від залучення до культури, допитливості, рухової активності та ін.

У 1920 році американським психологом Е. Торндайком була запропонована трьохкомпонентна модель інтелекту, яка включала абстрактний інтелект (вміння оперувати ідеями), механічний інтелект (конкретними предметами) та соціальний інтелект (людьми) [44]. Соціальний інтелект, на думку Е.Торндайка, це - «здатність розуміти інших та діяти або поводити себе мудро по відношенню до оточуючих» [44, с. 230]. Особистісний або соціальний інтелект відрізняється від академічних здібностей і відіграє центральну роль у тому, наскільки успішною є людина у повсякденному житті.

У 1935 році австрійський фізіолог Е.Долл вперше опублікував розроблений ним інструментарій для вимірювання соціально-інтелігентної поведінки у дітей [32]. Це було структуроване інтерв'ю для визначення соціальної компетентності, що мало назву «повзуча шкала зрілості». За результатами інтерв'ю досліджуваному присвоювався бальний соціальний коефіцієнт, що позначав рівень його соціальної зрілості.

Враховуючи роботи Е.Торндайка та Е.Долла, Д. Векслер, один із фундаторів тестів інтелекту, визнав важливість «емоційних факторів» інтелекту [46]. Він включив дві додаткові шкали до свого відомого тесту інтелекту з метою вимірювання аспектів, що стосуються соціального інтелекту.

Р.В. Ліппер у 1948 році висловлював ідею наявності «емоційної думки» у структурі «логічної думки» [33]. Він прийшов до висновку, що емоції «викликають, підтримують та скеровують діяльність» [33, с. 325].

Г.Ю. Айзенк допускав існування різних типів концепцій інтелекту: біологічної, психометричної та соціальної, що відповідають різним рівням інтелекту. Соціальний інтелект він визначав як здатність індивіда використовувати психометричний інтелект з метою адаптації до вимог суспільства [1].

Таким чином, виділення соціальної/емоційної складової у структурі інтелекту знаменувало собою появу у науці якісно нового бачення ролі емоцій у взаємодії людини із зовнішнім світом.

Російська дослідниця І.Н.Андреева виділяє також опосередковані передумови майбутніх моделей емоційного інтелекту – такі як концепція самоефективності А.Бандури, теорія самоактуалізації А.Маслоу, уявлення про важливість емоційного життя в клієнт-центрованій терапії К.Роджерса [3]. У всіх цих концепціях підкреслюється значущість вміння людей усвідомлювати свої здібності та ефективно керувати своєю поведінкою у відповідності до знань про сильні та слабкі сторони своєї індивідуальності.

Термін «емоційний інтелект» перше зустрічається у 1985 році у назві докторської дисертації У.Пейна [39]. Наприкінці ХХ-го століття з'являються праці Д.Майєра, П.Саловея та Д.Карузо; Р.Бар-Она; Д.Гоулмана; К.Петридіса та А.Фернхема, в яких йдеться безпосередньо про новий феномен.

Так, у 1990 році опублікована робота американських професорів П.Саловея та Дж. Майєра, в якій описана концепція емоційного інтелекту [38]. Цього ж року вчені представили свій перший огляд по емоційному

мисленню. Ця публікація стала початком етапу глибинного вивчення феномену емоційного інтелекту. Згодом до вчених приєднався Д.Карузо, і результатом такої співпраці стало створення тесту на визначення рівня розвитку емоційного інтелекту - MSCEIT.

У 1980 році клінічний фізіолог Р.Бар-Он розпочав дослідження питання досягнення загального емоційного здоров'я та благополуччя людьми [30]. Вченим був введений термін «коефіцієнт емоційності» та розроблена анкета для його вимірювання.

К.Саарні, вивчаючи емоційний розвиток, представила роботу з проблеми «емоційній компетентності» [41], у якій зосереджена увага на тому, як діти вчаться точно виявляти, розуміти та керувати емоціями при взаємодії з однолітками, батьками та родичами.

Широкої популярності поняття «емоційний інтелект» набуло завдяки Д.Гоулману, який у своїй книзі «Емоційний інтелект» (1995 р.) послідовно та доступно познайомив широку публіку з роллю, яку відіграє емоційний інтелект у житті кожної людини [11]. Автор доводить, що емоційна грамотність позитивно позначається як на успішності людини в особистому житті, так і у професійній сфері.

У період з 1998 по 2001 рік у Лондоні К.Петридіс під керівництвом професора А.Фернхема та Н.Фредеріксона працює над дисертацією, що присвячена дослідженню емоційного інтелекту як особистісної риси. Згодом К.Петридіс відкриває у Лондоні психометричну лабораторію, що дозволяє ґрунтовно досліджувати феномен емоційного інтелекту як риси. Результатом роботи вчених є також розроблений діагностичний інструментарій для визначення рівня розвитку емоційного інтелекту як риси [40].

Таким чином, наприкінці ХХ-го століття емоційний інтелект був визначений у якості предмету психологічного дослідження, після чого з'являються численні роботи з метою з'ясування сутності нового феномену, а також його впливу на різні аспекти життєдіяльності людини.

Висновок. Отже, виникненню поняття «емоційний інтелект» передував тривалий шлях наукових пошуків. Вперше виділення емоцій в особливу сферу психічного життя відбувається в античний період. На філософському етапі розвитку психологічної думки вперше були виділені і розмежовані когнітивна та емоційна сфери людини, теоретично досліджувалася їх роль у пізнанні та регуляції поведінки людини. У період розвитку психології як самостійної науки вивчалася як когнітивна детермінованість емоційних процесів, так і внесок емоцій у пізнавальну діяльність. В результаті визнано факт існування закономірного зв'язку між мисленнєвими та емоційними процесами та створено передумови для подальшого дослідження проблеми емоційної регуляції мисленнєвої діяльності та поведінки особистості в цілому. Виокремлення інтелектуальних здібностей, пов'язаних з обробкою емоційної інформації, призвело спочатку до розширення загальної структури інтелекту, згодом – до появи соціального інтелекту, і врешті – до виникнення самостійних моделей емоційного інтелекту. Наприкінці ХХ століття з'являються численні роботи, присвячені описанню сутності нового феномену та його впливу на різні аспекти життєдіяльності особистості.

Перспективи подальших досліджень. Незважаючи на чисельність робіт, присвячених емоційному інтелекту, сьогодні у науці залишаються відкритими низка питань. Зокрема, це стосується чіткого визначення компонентів нового феномену та розуміння його природи. Означені проблеми є сферою для проведення подальших наукових досліджень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенк Г. Ю. Интеллект: новый взгляд / Г. Ю. Айзенк // Вопросы психологии. - 1995. - №1. - С. 15-21.
2. Андреева И. Н. Об истории развития понятия «эмоциональный интеллект» / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. - №5. – 2008. – С. 83-95.

3. Андреева И. Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. - 2007. - №5. - С. 57-65.
4. Аристотель О душе / Аристотель Сочинения в 4-х т. ; [пер. с др. П. С. Попова, испр. и доп. М. И. Иткиным с примеч. А. В. Сагадеева]. – М. : Мысль, 1976– .– Т. 1. – 1976. – С. 371–448.
5. Блейлер Э. Аутистическое мышление // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.В. Петухова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – С. 113-122.
6. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком / Алексей Александрович Бодалев. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. — 200 с.
7. Бреслав Г. М. Психология эмоций / Гершон Моисеевич Бреслав. - М. : Смысл, 2007. – 544 с.
8. Брушлинский А.В. Психология субъекта в изменяющемся обществе / А.В. Брушлинский // Психол. журн. - 1997. - Т. 18. №2. - С. 18—32.
9. Вилюнас В. Психология эмоций / Витис Вилюнас. - СПб. : Питер, 2007. – 496 с.
10. Выготский Л.С. Собр. соч. : В 6 т. / Л.С. Выготский. - М., 1982- .- Т. 1. – 1982. – 488 с.
11. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Дэниел Гоулман; пер. с англ. А.П. Исаевой. - М. : АСТ МОСКВА ; Владимир : ВКТ, 2009. – 478 с.
12. Дарвин Ч. Выражение эмоций у человека и животных// Хрестоматия по психологии / Под ред Петровского А.В. – М., 1987. – С. 287-292.
13. Зейгарник Б.В. Патопсихология / Блюма Вульфовна Зейгарник. - М. : Издательство МГУ, 1986. – 196 с.
14. Изард К. Психология эмоций / Кэррол Изард. – СПб, 2007. – 464 с.
15. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Евгений Павлович Ильин. - СПб., 2001. - 752 с.
16. Леонтьев А.И. Лекции по общей психологии / Алексей Николаевич Леонтьев. - М. : Смысл, 2000. - 511 с.

17. Майер Г. Психология эмоционального мышления // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.В.Петухова. – М., 1981. – С. 123-129.
18. Марцинковская Т.Д. История психологии: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Татьяна Давыдовна Марцинковская. - М. : Академия, 2001. - 544 с.
19. Пиаже Ж. Психология интеллекта / Жан Пиаже. - СПб., 2004. - 192 с.
20. Пономарев Я.А.. Психология творения / Яков Александрович Пономарев. – М. : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 1999. – 480 с.
21. Путляева Л.В. О функциях эмоций в мыслительном процессе / Л.В. Путляева // Вопросы психологии. - 1979. – №1. – С. 28-38.
22. Радугин А.А. Философия: курс лекций. 2-е изд., перераб. и дополн / Алексей Алексеевич Радугин. - М., 1997. – 272 с.
23. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций / Януш Рейковский / Пер. с польск. - М., 1979. –463 с.
24. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. - СПб, 2007. – 720 с.
25. Симонов П.В. Эмоциональный мозг / Павел Васильевич Симонов. - М. : Наука, 1981, - 215 с.
26. Тихомиров О.К., Ключко В.Е. Эмоциональная регуляция мыслительной деятельности / О.К. Тихомиров, В.Е.Ключко // Вопросы психологии. - 1980. - №5. – С. 23-31.
27. Тихомиров О.К., Виноградов Ю.В. Эмоции в функции эвристик / О.К. Тихомиров, Ю.В. Виноградов // Психологические исследования. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 1968. Вып. 1. С. 3-24.
28. Эллис А. Гуманистическая психотерапия: рационально-эмоциональный подход / Альберт Эллис; Пер. с англ. — СПб. : Сова ; М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. — 272 с.

29. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция / [Лебединский В.В., Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М.]. — М. : Изд-во МГУ, 1990. - 196 с.
30. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI) / R. Bar-On // *Psicothema*. - University of Texas Medical Branch. – 2006. #18, supl. – pp. 13-25.
31. Buck R. Motivation, emotion and cognition: A developmental-interactionist view // Strongman K.N. (ed.). *International review of studies on emotion* V.T. Chichester: Wiley. -1991.
32. Doll E. A. (1935). A generic scale of social maturity / E. A. Doll // *American Journal of Orthopsychiatry*. - # 5. – pp. 180-188.
33. Duffy E. Leeper's 'Motivational Theory of Emotion' / E. Duffy // *Psychological Review*. – 1948. – Vol. 55(6), Nov. – pp. 324-328.
34. Epstein S. *Constructive Thinking: The Key to Emotional Intelligence* / Seymour Epstein. – London : Praeger Paperback, 1998. - 284p.
35. Gardner H. *Frames of mind* / Howard Gardner. – N.Y., 1983.
36. Isen A.M. et al. Affect, accessibility of material in memory, and behavior: A cognitive loop? / A.M. Isen et al. // *J. Pers. Soc. Psychol.* - 1978. - V. 36. pp. 1—12.
37. Klinnert V.D. et al. Emotions as behavior regulators: Social referencing in infancy / V.D. Klinnert et al. // *Emotion. Theory, research and experience*. - N.Y. : Acad. Press, 1983. - V. 2.
38. Mayer J. D., & Salovey P. What is emotional intelligence // *Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators* / P. Salovey, & D. Sluyter (Eds.). - New York : Basic Books, 1997. - pp. 3-31.
39. Payne W.L. A study of emotion: developing emotional intelligence. PH.D. The union for experimenting colleges and universities, United States - Yellow Springs, Ohio, 1985. Режим доступа - <http://eqi.org/payne.htm>
40. Petrides K.V. Trait Emotional Intelligence Theory / K.V. Petrides // *Industrial and Organizational Psychology*. - 2010. - #3, pp.136–139.

41. Saarni C. Emotional competence: How emotions and relationships become integrated // Socioemotional development: Nebraska symposium on motivation / R.A. Thompson (Ed.). - University of Nebraska Press, 1990. - Vol. 36, pp. 115-182.
42. Sifneos P.E. Psychotherapies for psychosomatic and alexithymic patients / P.E. Sifneos // Psychother Psychosom. – 1983. - # 40:1. - pp. 66-73.
43. Spearman C. "General intelligence" objectively determined and measured / C. Spearman // American Journal of Psychology. – 1904. - #15. – pp. 201-293.
44. Thorndike E. L. Intelligence and its uses / E. L. Thorndike // Harper's Magazine. - 1920. - #140. – pp. 227-235.
45. Thurstone, L. L. Factorial studies of intelligence / L. L. Thurstone, T. G. Thurstone. – Chicago : University of Chicago Press, 1941.
46. Wechsler D. Nonintellective factors in general intelligence / D. Wechsler // Journal of Abnormal Social Psychology. – 1943. - #38. - pp. 100-104.

Kolisnyk L., Temruk O. The problem of emotional intelligence in the history of philosophical - psychological thought.

The article is devoted to the research of the emotional intelligence problem in the history of philosophical - psychological thought. It includes a survey of philosophical works, where human cognitive and emotional spheres are differentiated for the first time, and their role in cognition and behavior regulation is considered and discussed. The paper reflects scholars' views on the relation between affective and cognitive personality spheres, and the importance of emotional regulation for cognitive activity is proved. The author also presents the evolution of scientific research dedicated to the development of intelligence theories and the exploration of its components. The article outlines the prospects for further research in this field of study.

Key words: *emotional intelligence, personality, cognitive processes, affective sphere, cognitive intelligence, social intelligence.*

Колиснык Л.А. Темрук Е.В. Проблема эмоционального интеллекта в истории философско - психологической мысли.

Статья посвящена изучению проблемы эмоционального интеллекта в истории философско-психологической мысли. Осуществлен обзор философских трудов, где впервые были выделены и разграничены когнитивная и эмоциональная сферы человека, теоретически рассматривалась и обсуждалась их роль в познании и регуляции поведения человека. В работе отражены взгляды ученых на связь аффективной и когнитивной сферы личности, доказана важность эмоциональной регуляции мыслительной деятельности. Автором представлена также эволюция научных исследований, посвященных разработке теорий интеллекта и изучению его составляющих. Определены перспективы дальнейших исследований в данном направлении.

Ключевые понятия: эмоциональный интеллект, личность, когнитивные процессы, аффективная сфера, когнитивный интеллект, социальный интеллект.